

ידע רבנו תם קטע, שאותו זיהה כמדרש מבלי לנקוב בשמו, ושתלמידיו תלמידיו לא זיהו את מקורו עד שמצאוהו בבראשית רבה.

תמונה דומה עולה גם בנוגע לפסיקתא. שמחה עמנואל הראה שבספריית רבנו תם היה כרך פסיקתא שבדפיו הריקים השתמש רבנו תם כדי לכתוב כמה מפסקיו.²²⁸ עיון בכתבי רבנו תם מגלה שהעובדה שבידו היה כרך של החיבור לא באה לידי ביטוי בכתביו – למעט מופע אחד שאף הוא מסופק.²²⁹ עניינו של מופע זה הוא בסדר הפטרות שבתות הימים הנוראים בשנה שבה ישנה שבת בין יום הכיפורים לסוכות. בתוספות למסכת מגילה אנו קוראים:²³⁰

וזה המנהג [=שהפטרות 'שובה ישראל' תיקרא בשבת שבין יום הכיפורים לסוכות] לא ישתנה לעולם על פי הפסיקתא וכן פירש ר"ת ולא כדברי רב החובל, ההופך ומבלבל להפוך שובה קודם כפור ושוש אשיש בין כפור לסוכות דאין להפסיק בין השש נחמות לשביעית אלא כדברי רבינו תם עם ישירים נחתם שוש אשיש בראשיתו ושובה באחריתו.

דברי התוספות הללו מסכמים בלשון פיוטית משהו תשובה של רבנו תם שבה מוזכרת הפסיקתא:²³¹

ויש שקורין שובה בין ראש השנה ליום הכיפורים בשיש שבת בין יום הכיפורים לסוכות. ומאחרים שוש אשיש לאותו שבת שבין יום הכיפורים לסוכות. ואומ' משל סהדין ניצוחייא דאזלינן לקרבא ונקטין לוליבא בדיהון²³² וזה משל הדיוט הוא ואינו עיקר. וטעות הוא בידם. שהרי בפסיקתא דוהיה מדי חדש ובפסיקתא דבאתי לגני²³³ סדורות תרתי דתיובתא לבסוף.

חזקי אשר ארחם' מאת יצחק בן משה. תודתי לאברהם פרנקל שסייעני בויהוי הפיוט שאינו אלא זמירה למוצאי שבת. איכותו הספרותית הנמוכה ואי מוכרתו של הפיוט מחוץ לצרפת הביאו את אברהם פרנקל לשער שזמר זה הוא זמר צרפתי מן המאה השנים עשרה.

228 עמנואל, שברי לוחות. עמ' 281.

229 המופיע במושב זקנים, עמ' קצח: 'ופר"ת שהקב"ה בעצמו נקרא מטטרון כדאמרינן בפסיקתא', לא נמצא בפסיקתא וסביר שהופעתו בספר המוקדש לפרשנות למקרא מלמד שהדובר הוא ר' יעקב מאורליינס המכונה אף הוא רבנו תם. ראו גם: תוספות עירובין יט ע"א, ד"ה והאיכא. שם שואלים בעלי התוספות על עמדת רבנו תם מפסיקתא אולם לא רבנו תם הוא זה שציטט את הפסיקתא.

230 מגילה לא ע"ב, תוד"ה ראש חדש.

231 מחזור ויטרי, תשס"ד, ב, עמ' תקפג; ראבי"ה, ב, סימן תקנו, עמ' קפ. למופעים נוספים ראו הערות המהדירים שם.

232 למקור זה והקשרו ראו: ראבי"ה אפטוביצר, ב, סימן תקנו, עמ' 276, הערה 10.

233 הכוונה כאן היא לחיבור 'פסיקתא רבתי' שדרשתו הראשונה מוקדשת לראש חודש ופותחת בדרישת המילים 'והיה מדי חדש בחדשו' ולחיבור 'פסיקתא דרב כהנא' הפותח בדרשה לחנוכה ופותח בדרשת המילים: 'באתי לגני אחותי כלה'. ראו: פסיקתא רבתי, א ע"א; פסיקתא דרב כהנא,

איני יודע מי היה נמענה של תשובה זו אולם את זהותו של 'רב החובל ההופך ומבלבל' אבקש להציע כאן ולייתר בכך סדרת השערות מחקרית ארוכה.²³⁴ ב'סדר טרוייש' שנכתב במאה החמש עשרה בידי חזן העיר מופיע:²³⁵

והסימן [=של הפטרות הפורענות, הנחמה והתשובה] דש"ח נו"ע אר"ק שד"ש [...] ובסימן של שד"ש נחלקו רבי' ניסים ור"ת. כי רבינו ניסים מפרש ש' של שד"ש שובה ודרשו ושוש אשיש [...] אבל ר"ת מפרש שין של שד"ש שוש אשיש שלפני ראש השנה לאסמוכי נחמתא לנחמתא [...] ושובה בשבת שבין יום כפורים לסוכות [...] ונהגו העם כר"ת.

ר' ניסים גאון הלך לעולמו יותר משנות דור קודם ללידת רבנו תם. כפי שראינו בפרק זה ובקודמו ספריו של רב ניסים היו מקור מרכזי להיכרותו של רבנו תם עם חיבורים ארץ ישראלים ודומה שגם במקרה זה ידו של ר' ניסים הייתה בדבר והוא שהביא לראשונה את הסימן הנוכח ואת פירושו, פירוש שעליו חלק רבנו תם. כפי שראינו, בארון ספריו של רבנו תם היה כרך של פסיקתא. למרות זאת נדמה שאת הגירוי לעיין בסדרי הפטרות שבספר קיבל רבנו תם מר' ניסים גאון שעל זיהויו חלק. שוב היה זה ר' ניסים גאון שדרכו הכיר רבנו תם ספרות ארץ ישראלית, ועל פי דרכנו למדנו שני דברים: הראשון, שהימצאו של כרך אינו מלמד על הפיכתו לחלק ממחזור הדם גם של חכם כרבנו תם. וחברו, שגם חכם שהביא לרבנו תם ידיעות נרחבות על הספרות הארץ ישראלית, עמדותיו יכולות היו להידחות בידי רבנו תם במילים הפשוטות 'טעות הוא בידם' ולהפוך להיות בידי ממשיכיו 'רב החובל ההופך ומבלבל'.²³⁶

עמ' 1. שאלת סדר הפסיקות בפסיקתא דרב כהנא היא אחת השאלות המורכבות בחקר חיבור זה עוד מהצעתו של צונץ לשחזר את החיבור מבלי שעמדו לפניו כתבי יד. לסיכום העניין ראו: רייזל, מבוא למדרשים, עמ' 223–233 ובסיכום ספרות המחקר המוצג שם.
234 לסיכום השערות אלו ראו: שפרבר, מנהגי ישראל, ג, עמ' לו, הערה 3. בין השמות שהוצעו היו הרמב"ם, ר' משולם ממלאון, ר' אליהו מפרש ור' אפרים מרגנשבורג. כפי שמעיר שפרבר שם אין כל אלו אלא הצעות חסרות בסיס טקסטואלי.

235 סדר טרוייש, עמ' 13.

236 בדיון זה הטיל רבנו תם את כובד משקלו כדי לקיים את מנהג צרפת שאותו נהג כבר ר' יוסף טוב עלם. ראו במקורות שבהערה 231. במרדכי מגילה, עמ' קיב, מיוחס לרבנו תם בהקשר זה: 'כל הנוהג כמנהג הזה רוח חכם' נוח הימנו ורוח המקום וכל המשנה ידו על התחתונה', וגם ממנו יש ללמוד שכוחו של מנהג צרפת עמד בבסיס עמדת רבנו תם.